

DSBcB31 – 3. hodina – kult Isidy - Egypt

V minulých hodinách jsme probrali Eleusinská mystéria a kult Kybelé, Velké Matky bohů. Tuto hodinu přichází na řadu kult bohyně Isidy z Egypta, který cca od 5. stol. př. n. l. až do doby císaře Theodosia I. úspěšně expandoval do celého území římské říše a který se udržel v jednom ze svých hlavních center dokonce do poloviny 6. stol. n. l. Některé jeho prvky přežívají dodnes v jednom z nejrozšířenějších náboženství světa – křesťanství.

Egypt – pramenné texty

Než se zaměříme na kořeny Esetina kultu v Egyptě, je třeba si zmínit základní egyptské literární prameny:

Nejstarším pramenem jsou **texty pyramid**, které sahají až do nejstarších dob egyptské historie. Jedná se o texty na vnitřních stěnách pyramid, některé jsou unikátní, některé se opakují na více místech. Nikde však nebyl jejich celý komplet.

Egyptská kniha mrtvých je dalším známým pramenem, který popisuje cestu duše po smrti do podsvětí.

Dalšími prameny jsou např. *Liturgie pohřebních obětí* (Liturgy of the funerary offerings), magické papyry psané démotickým písmem – papyrus z Leidenu, dále menší texty obsahující egyptské mýty a zbylá část hermetických textů.

Anglické překlady egyptských posvátných textů lze najít zde:

<http://sacred-texts.com/egy/index.htm>

Počátky egyptského kultu

Staroegyptské náboženství nebylo, co se pantheonu božstev týče, jednotné. Od nejstarších dob Egypta existovala 4 hlavní náboženská centra, kde vznikly 4 jednotlivé pantheony egyptských bohů a různé verze mýtů o stvoření světa. Těmito centry byla města Iun (On, Heliopolis), Chemen (Hermopolis), Mennefer (Memfis) a Veset (Théby).

Co se týče božské dvojice Esety a Usira, jejich kořeny spadají do heliopského pantheonu, který se nazývá Enneada (od řec. Enneás, devět) neboli Devatero bohů města Iunu.

Atum

Šu a Tefnut

Geb a Nut

Usir a Eset; Sutech a Nebthet

Heliopolský mýtus o stvoření světa

Před stvořením světa existovali první z bohů – stvořitel světa Atum a Nun, bůh pravod, později ztotožňovaný s bohem Re. Podle kněžích města Iunu Atum existoval nejdříve ve vodách Nunu jako entita bez tvaru, jména a pohlaví, která stvořila sama sebe, dala si jméno Atum a vystoupila z vod. Spolu s ním se z pravod začala vynořovat pevnina a první hora, o které kněží z Iunu věřili, že je na území jejich města.

Atum stvořil samooplozením dvě božstva. Z nosu si vyfoukl boha vzduchu a světla Šua (Šu) a jako slinu vyplivl Tefnut, bohyni vody a vláh. Tato dvojice zplodila boha země Geba a bohyni nebe a nebeské klenby Nut. Geb a Nut byli považováni ve starém Egyptě za otce a matku bohů. Ti na svět přivedli dva božské sourozenecké a manželské páry – Esetu a Usira; Sutecha a Nebthetu.

Další mýty o stvoření světa

Heliopolské devatero a příběh o stvoření světa bylo rozšířeno o učení města Chemenu (Hermopole), tzv. Ogdoádu neboli osmero. Jednalo se o osmero bohů, představitele živlů a sil působících v Nunově pravodstvu před stvořením světa i s ženskými protějšky. V čele Ogdoády stál vládce vod Nun s manželkou Naunetou, bůh prostorové nekonečnosti Huh a Hauhetou, bůh temnoty Kuk s Kauketou a Amon, bůh všeho, co je skryté, s manželkou Amaunetou. Toto osmero bohů mělo pomoci při stvoření světa, nicméně se stvořením světa, jejich vláda skončila.

V Menneferu (Memfis), bylo centrum Ptahova kultu, později zde tedy pod vlivem Heliopolské Enneady vzniklo Ptahovo devatero. Menneferská kosmologie se zachovala na čedičovém kameni krále Šabaka z 25. dynastie (jednalo se o přepis z rozpadajícího se papyru). Text se nedochoval celý a není úplně čitelný – kámen sloužil jako mlýnský kámen před nalezením egyptology.

Další mýty o stvoření světa

Ptahovo devatero uznalo bohy uvedené v Enneadě z lunu, ale všechny je ztotožnilo s Ptahem. Ten stvořil sám sebe i ostatní bohy, lidi a zvířata. Bohy stvořil prostřednictvím srdce a jazyka – vymyslel jejich jména a vyslovil je. Podle jednodušší verze tvořil Ptah bohy, lidi i zvířata jako umělec či řemeslník. Představil si je a dal jim tvar.

Nejpozději vznikla nauka města Vesetu (Théby). Kněží Vesetu prohlašovali za nejvyššího boha a stvořitele světa boha Amona. Ztotožnili ho s Heliopolským slunečním bohem Re a spojili oba v jednu bytost, Amona-Re. Na Ptahovo prvenství reagovali tak, že Amona rozdělili na několik generací a nejstaršímu z nich přiřkli, že byl starší než Ptah, tudíž ho musel stvořit. Vesetští kněží stvořili i trojjediného boha Amona-Re-Ptaha, aby zastupoval Egyptský pantheon v dobytých zemích. Podobně spojovali Amona s ostatními bohy, aniž by je rušili. Všechna božstva existovala dál i samostatně, ale dokud trvalo mocenské prvenství Vesetu, všechna byla považována za součást nejvyššího boha Amona.

Heliopolské devatero

Zvláštností heliopolského devatera a tím i celého egyptského náboženství je dvojice Geba a Nut. Geb je země, zcela výjimečně pojímaná zde jako muž, a Nut, nebe, je žena. Obvykle je to naopak. Země jako žena rodí úrodu, pokud je zavlažována deštěm, tedy oplodňována svým manželem nebem. V Egyptě však vlaha nepřicházela z nebes, ale přinášel jí Nil. Staří Egyptané měli představu, že Nil vytéká z podsvětí, naopak na nebi se rodí Slunce, Měsíc, hvězdy. Nut, nebe, je tedy žena a ze Země, Geba, pochází vše živé a mrtvé se do něj vrací.

Nut podle heliopolské báje ležela tak těsně na Gebovi, že drtila všecky děti, které se z jejich spojení rodily. Její otec Šu ji zvedl nad Geba a vznikl svět. Podle jiného pojetí Nut byla matkou hvězd a své děti polykala, takže nebyly vidět. V egyptském kultu mrtvých chce zemřelý žít jako hvězda na nebi. Aby měl zemřelý zajištěné, že jej Nut porodí jako hvězdu, maloval se obraz Nut klenoucí se nad Gebem dovnitř rakve a hrob sám se označoval jako Nut. Tím byl mrtvý v lůnu Nut, aby jej mohla porodit jako hvězdu.

Geb a Nut a jejich potomstvo

Nás nicméně zajímá příběh dětí Geba a Nut – Esety, Usira, Nebthety a Sutecha. Příběh těchto čtyř bohů dosáhl v egyptském náboženství nejvyššího významu a kult Esety a Usira vytrval až do konce římského období v Egyptě, v antickém světě sdílel trvání s ostatními pohanskými kulty a pantheony. Nicméně hlavní význam jejich příběhu naznačený ve vyobrazení Esety s malým Horem na klíně, přešel do křesťanství jako obraz Marie s malým Ježíšem a tímto prostřednictvím žije dodnes.

Příběh Esety a Usira

Texty pyramid z období 5. dynastie naznačují, že vznik a rozšíření tohoto mýtu spadají do této doby. Pozdější texty z rakví a texty knih mrtvých jsou prodchnuty tímto mýtem, nicméně se jen obtížně sestavuje z různých egyptských pramenů. Nezachoval se totiž žádný souhrný zápis tohoto mýtu z egyptského prostředí. Příběh se zachoval v řeckých převyprávěních Plutarcha a Diodora Sicilského. Plutarchos určitě čerpal z egyptských pramenů, ale předpokládá se, že některé detaily jsou novější dodatky cizího původu.

Geb a Nut měli dvě dcery (Eset a Nebthet) a dva syny (Usir a Sutech). Geb rozdělil zemi (Egypt) mezi své dva syny. Dolní Egypt připadl Usirovi a jeho sestře/manželce Eset, Horní Egypt Sutechovi a Nebthet. Usir byl dobrý vládce, který dal svému lidu dobré zákony, naučil je úctě k bohům a dal jim dar zemědělství. Sutech na bratra žárlil a několikrát se pokusil jej zabít. Eset ale mnohokrát včas tyto úklady odhalila a zabránila jim.

Příběh Esety a Usira

Nakonec se však Sutechovi podařilo Usira zabít a jeho tělo hodil do Nilu. Eset s Nebthetou putovaly v nárcích podél Nilu a hledali Usirovo tělo. Našly je a ukryly, ale Sutech úkryt vypátral, tělo rozsekal na čtrnáct částí a jednotlivé kusy roznesl do různých míst Egypta a pohřbil je. Eset a Nebthet prosily Rea o slitování a pomoc, ten jim nakonec poslal na pomoc Anupa. S jeho pomocí shromáždily všechny Usirovy části a Anup je nakonec svým uměním spojil a nabalzamoval. Když byl hotov, snesla se Eset v podobě holubice na Usirovu mumii a byla jí oplodněna.

Sutech se o tom dozvěděl a pronásledoval těhotnou Esetu. Ta našla bezpečný úkryt v deltě Nilu, kde nakonec porodila syna Hora. Existuje množství drobných příběhů z Horova dětství.

Když Hor dospěl, chtěl pomstít svého otce. Utkal se se Sutechem v boji, ze kterého oba vyšli vážně raněni (Hor přišel o oko, Sutech o jedno varle). Boj ukončil svým zásahem bůh Thovt a přiměl oba účastníky, aby nechali při rozhodnout soudní sbor bohů.

Příběh Esety a Usira

Soud uznal za pravdivé Horovy výroky a rozhodli v jeho prospěch. Sutech mu musel vrátit jeho oko, které však Horus dal pozřít mumii svého otce, čímž přinesl svému otci první oběť a přivedl k životu jeho ducha. Horovi pak připadlo celé království Gebovo (Dolní i Horní Egypt) a Usir se stal vládcem duchů zemřelých v západní říši (říši mrtvých).

Hor v tomto příběhu získal mnoho přídomek. Nejčastěji byl označován:

- Harsieset (Hor, syn Esetin)
- Harnezjotef (Hor, ochránce svého otce)
- Harenmutef (Hor, podpora své matky)
- Harnezherjotef (Hor, mající v úctě svého otce)
- v dětské podobě byl označován jako Harpechrod (Hor-dítě; v přenesené řecké podobě byl jako Hor-dítě označován jako Harpokrates).
- Haruer – (Hor veliký, v dospělé podobě bojovníka)
- jako sluneční bůh pak je označován jako Harachtí (Hor sídlící na horizontu), Haremachet (Hor na horizontu) nebo Harsemtavi (Hor, jenž spojil obě země).

Příběh Esety a Usira

Sutech se stal v tomto příběhu bohem zlým. Celý tento příběh se vztahoval ke králům a faraonům. Zemřelý vládce otec byl označován jako Osiris, živý vládce jako Horus. Jakýkoli nepřítel krále či faraona byl označován jako Sutech. V bojích o trůn se vítěz stával Horem a poražený Sutechem.

Nářek Esetin a Nebthetin

Tento původně hieratický text byl připojen k hieroglyfické knize mrtvých berlínského muzea č. 3008, jejíž majitelkou byla Tarut zvaná Nini, dcera Tchaoy, zvané Perses. Podle poznámky na konci textu (kterou jsem neuváděl), byly tyto zpěvy součástí Usirových mystérií. Opis byl pořízen za Ptolemaiů, patrně na konci třetího nebo ve druhém stol. př. n. l., ale text sám je pravděpodobně starší.

Nářek Esetin a Nebthetin

Září obdařena jest jeho duše, trvale neporušeno zůstává jeho tělo, v jásot uveden jest jeho duch; dán jest dech nosu zardoušeného, obveseleno jest srdce Esety a Nebthety, dosazen jest Hor na svůj trůn po otci, (dán jest život, trvání a štěstí Usirovi Tarutě, zrozené od Tchaoy, které říkají Perses, ospravedlněné.

Tomu, komu jest napsána tato kniha, prospívá tak jako těmto bohům.)

I. Eset praví:

*„Pojď do svého domova! Pojď do svého domova, Usire! Pojď do svého domova!
Není již tvých nepřátel, krásný - - - - -! Pojď do svého domova, abys mne spatřil!
Jsem tvá sestra, kterou miluješ; neopouštěj mne! Krásný mladíku, pojd' do svého domova, ihned, ihned! Nevidím tě. Srdce mé touží po tobě a mé oči tě hledají.
Hledám tě, abych tě spatřila. Ať moji lidé spatří tě! Ať moji lidé spatří tě, dobrý králi!
Ať moji lidé spatří tě! Jak příjemné jest dívati se na tebe! Jak příjemné jest dívati se na tebe, Usire! Jak příjemné jest dívati se na tebe! Pojď k té, jež miluje tě! Pojď k té, jež miluje tě, Vennofere ospravedlněný! Pojď k sestře své! Pojď k manželce své!*

Nářek Esetin a Nebthetin

Pojď k sestře své! Pojď k manželce své, ty, jehož srdce jest tiché! Pojď k paní svého domu! Já jsem tvá sestra ze tvé matky; nezůstávej vzdálen ode mne! Obličej bohů i lidí obracejí se k tobě a oplakávají tě, když mne vidí, jak volám tě, pláčíc více, než jak vysoké jest nebe! Což neslyšíš mého hlasu? Jsem tvá sestra, kterou miloval jsi na zemi a nemiloval jsi jiné více než svou sestru.“

II. Nebthet praví:

„Dobrý králi! Pojď do svého domova, rozvesel své srdce, neboť není již tvých nepřátel! Tvé sestry jsou u tebe, u tvého lůžka, a volají tě, pláčíce. Obrat se na svém lůžku, pohlédni na naši krásu a rozmlouvej s námi! Králi a pane náš! Potlač všecko hoře, jež jest v srdcích nás, tvých sester! Dej, ať bozi i lidé spatří tě! Zdvihni k nim svůj obličej, králi, pane náš, ať ožijí naše obličej, až pohlédnou na tvůj obličej! Neodvracej od nás svého obličej, ať zaraduje se naše srdce, až spatří tě, králi, ať veselí se srdce naše, až spatří tě! Já jsem Nebthet, tvá sestra, kterou miluješ. Tvůj nepřítel padl a již ho není. Jsem u tebe, abych chránila tvé tělo na věky věkův.“

Nářek Esetin a Nebthetin

III. Eset praví:

„Hej, Usire! Ty svítíš nám denně na nebi a my nepřestáváme dívat se na tvou záři. Thovt chrání tě. On posadil tvou duši do jitřního člunu ve tvém jménu „Měsíc“ a já přišla jsem, abych viděla tvou krásu v božském oku, ve tvém jménu „Pán šestého dne měsíce“ (Měsíc v první čtvrti). Dvořanstvo tvé jest po tvém boku a nevzdaluje se od tebe. Dobył jsi nebe velkou mocí svou a ve svém jménu „Pán patnáctého dne měsíce“ (Měsíc v úplňku). Vycházíš nám denně v záři jako Re, svítíš nám jako Atum a bozi i lidé žijí, když vidí tě, jak svítíš nám a osvětluješ obě země. Horizont jest připraven pro tvůj příchod a obličej bohů i lidí obracejí se k tobě, neboť duchové nejsou zlí na ně, když svítíš a projíždíš se nebem. Není již nepřátel tvých a já chráním tě denně. Když přicházíš k nám, jsa nemluvnětem, prvního dne měsíce, nepřestáváme dívat se na tebe a na tvůj srpek. Nádherný jest denně Orion na nebi, když vychází i když zapadá, a já jsem Sirius, jenž ho chrání a nevzdaluje se od něho. Skvělý výron vychází z tebe, jenž dává život bohům i lidem; i zvěř a plazi žijí z něho. Přicházíš k nám ze svého zřídla ve svůj čas; tvá duše oplodňuje a tvůj duch dává pokrm k obživě lidí i bohů. Hoj pane!

Nářek Esetin a Nebthetin

Není boha tobě rovného. Nebe nese tvou duši, země nese tvé sochy a duat připraven jest pro tvé tajemství. Tvá manželka chrání tě a tvůj syn Hor jest vládcem světa.“

IV. Nebthet praví:

„Ó dobrý králi, pojd' do svého domova! Vennofere ospravedlněný, pojd' do Zedu! Oplodňující býku, pojd' do Onepu! - - - - - pojd' do - - - - -! Pojd' do Zedetu, kde milována je tvá duše! Duše obou tvých rodičů jsou u tebe a tvůj syn, chlapec Hor, zrozený od obou tvých sester, jest před tebou. Já jsem - - - - - chránící tě denně, jež nikdy tě neopustí. Ó Usire, pojd' do Saiu! Saiský jest tvé jméno. Pojd' do - - - - -, abys spatřil svou matku Nutu, krásné dítě, a neopouštěj ji! Pojd' k jejímu prsu, hojně se z něho nasyť, dobrý bratře a neopouštěj ji, ó synu! - - - pohřební vložka: „Pojd' do Saiu, Usire Taruto, které říkají Nini, zrozená od Persesy ospravedlněné! Pojd' do -----, svého města, svého sídla, -----, a odpočívej tam po boku své matky na věky.“ - - - Ona ošetřovati bude tvé tělo, bude zaháněti tvé nepřátele, a bude tě chrániti na věky! Pane Saiu, pojd' do Saiu!“

Nářek Esetin a Nebthetin

V. Eset praví:

„Pojď do svého domova! Pojď do svého domova, dobrý králi! Pojď do svého domova! Pojď, ať spatříš svého syna Hora, jenž jest králem bohů i lidí, jenž zmocnil se měst i žup svou velkou mocí! Nebe i země bojí se ho a národy devíti luků jsou pod jeho mocí. Tvé dvořanstvo z bohů i lidí jest při něm po obou březích a koná tvoje obřady. Tvé sestry jsou po tvém boku pro osvěžení tvého ducha. Syn tvůj Hor obětuje ti chléb, pivo, býky a husy. Thovt oslavuje tě a zařikává tě svými kouzelnými říkadly. Dítka Horovy chrání tvé tělo a denně tvá duše stává se zářící. Tvůj syn Hor chrání tvé jméno i tvé tajemství a obětuje tvému duchu. Bozi nesou na svých rukou džbány s chladnou vodou tvému duchu. Pojď ke své družině, králi, náš pane, a nevzdaluj se od ní!“

Země zemřelých - duat

Na tomto místě považuji za vhodné stručně pojednat i o egyptské zemi zemřelých – Duatu. Pramenů pro pochopení fungování této říše je vícero a z různých období. Jednalo se o texty s radami pro posmrtný život, z nichž každý měl trochu jiný účel a trochu jiné pojetí této říše zemřelých.

Obecně vzato je Duat částí říše zemřelých, kde po smrti putují duše zemřelých a procházejí různými zkouškami a setkávají se s různými démony. Pokud uspějí, dojdou k největší zkoušce, vážení srdce. Jak jméno napovídá, vážilo se na velikých vahách srdce zemřelého proti pštosímu peru Ma'at (řád/pravda). Pokud srdce bylo obtíženo hříchy natolik, že převážilo toto pero, duše zemřelého byla okamžitě a na místě pozřena Ammitem (Ammit – požírač duší). V případě, že srdce vlivem dobrých skutků a dobrého života bylo lehčí než pero Ma'at, mohla duše pokračovat v nebezpečném putování směrem do **Aaru** (rákosové pole – angl. The Field of Reeds), do části říše zemřelých, kde mohla vést posmrtný život v radosti a přebytku. Mělo se jednat o nejlepší verzi světa, který zemřelý znal – úrodná, zavlažovaná půda v deltě Nilu, kde se dalo farmařit s velkými přebytky.

Země zemřelých - duat

Přes Duat také každou noc putoval ve své bárce bůh slunce Ra a každou noc musel znovu porazit chaos reprezentovaný hadím bohem Apophisem, aby mohlo Slunce znovu vyjít na oblohu.

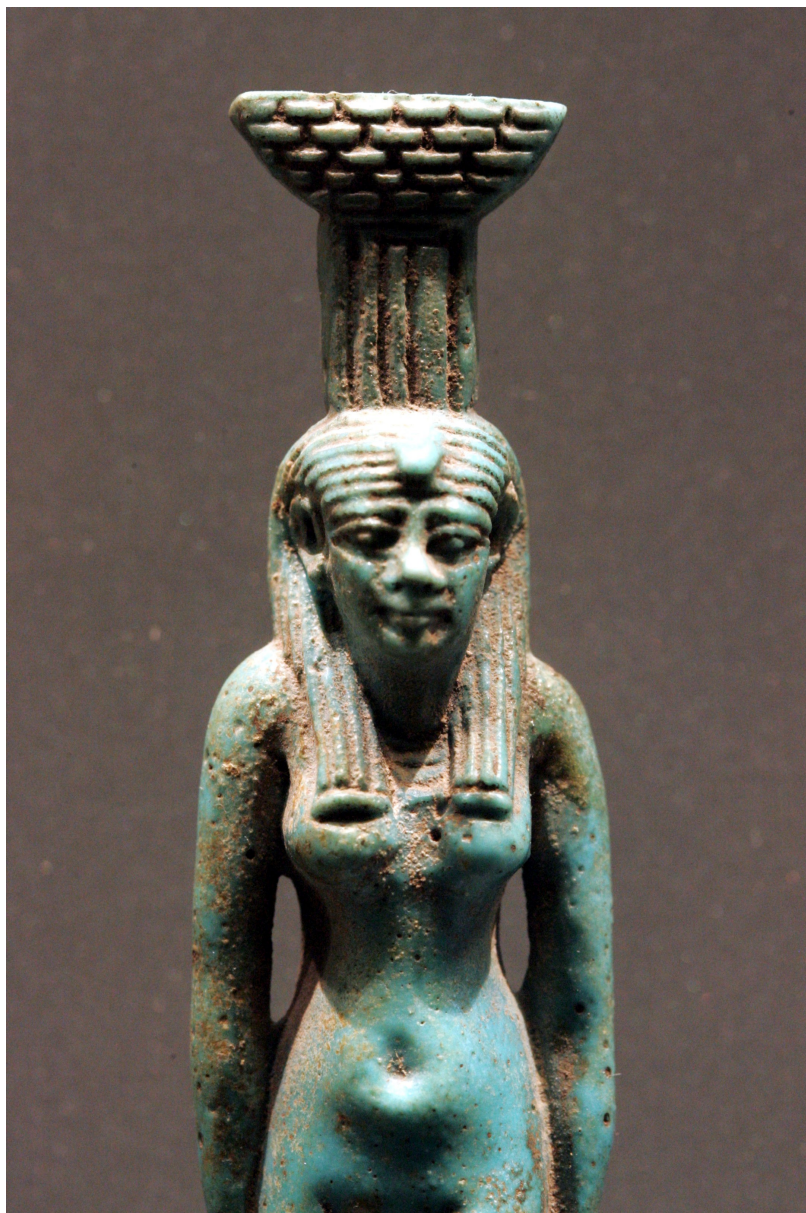
Menší bozi: Nebthet

Nebthet (řecky Nephthys nebo Nefthys) měla svou roli společně s Esetou v rámci pohřebních rituálů jako průvodkyně zemřelých. Jako sestra Esety a Usira byla ochrannou bohyní související se smrtí, její sestra Eset souvisela s procesem zrození. Byla obecně považována za družku Sutecha s výjimkou mýtu o Usirovi, kde spolu s Esetou hledala a sbírala kousky Usirova těla, naříkala nad jeho smrtí a dávala jeho tělo zpátky dohromady. Podle moderních teorií nebyla patrně družkou negativního aspektu Sutecha, ale spíše kladného aspektu Sutecha, který porazil Apepa, boha chaosu a nepřítele Světla a Pravdy/Pořádku (Re a Ma'at). V hieroglyfickém zápisu v Textech pyramid znamená jméno Nebthet „Paní (chrámového) okrsku“ (angl. „Lady of the (temple) enclosure“). Podle textů pyramid byla nezbytnou a mocnou bohyní, průvodkyní duše zemřelého.

Není doložen nějaký samostatný kult Nebthet, hrála však roli v každoročních slavnostech v Abydu, kde dvě vybrané kněžky znázorňovaly nářek Esety a Nebthety nad zemřelým Usirem.

„Ascend and descend; descend with Nephthys, sink into darkness with the Night-bark. Ascend and descend; ascend with Isis, rise with the Day-bark.“ - Texty pyramid 222, 210.

Nebthet – soška z Louvru – na hlavě symbol domu a košíku

Anup / Anubis

Anup (řecky Anubis) byl ochranným božstvem hrobů, balzamovačem a průvodcem zemřelých duší, který hrál roli strážce vah při vážení srdce a posuzování skutků v životě. V mýtu o Usirovi bránil Usirův hrob proti Sutechovi a pomáhal Esetě s nabalzamováním Usira. V období pozdních faraonů (664-332 př.n.l.) byl často považován za průvodce duše zemřelých. Podle řeckých autorů v době římské byl spojován jako psychopompos s řeckým bohem Hermem, který měl stejnou roli (tj. průvodce duší).

Byl strážcem vah během vážení srdce zemřelého a zvažování, zda si zemřelý zasluhuje vstup do říše zemřelých (Duat) – vážení srdce proti řádu a pravdě (Ma'at) symbolizovaném pštrosím perem.

Anubis byl zobrazován s hlavou šakala či vlka afrického - a to s černou kůží, což mělo symbolizovat jak znovuzrození, tak zbarvení nabalzamovaného těla.

V ranné mytologii byl považován za syna boha Re, později byl považován za syna Re a Nebthet. Plutarchos ho označuje za nelegitimního syna Nebthety a Usira, kterého adoptovala Eset (Plut. De Iside et Osiride, 14).

Plutarchos: De Iside et Osiride, 14:

„They relate also that isis, learning that Osiris in his love had consorted with her sister through ignorance, in the belief that she was Isis, and seeing the proof of this in the garland of melilote which he had left with Nephthys, sought to find the child; for the mother, immediately after its birth, had exposed it because of her fear of Typhon (Sutech). And when the child had been found, after great toil and trouble, with the help of dogs which led Isis to it, it was brought up and became her guardian and attendant, receiving the name of Anubis, and it is said to protect the gods just as dogs protect men.“

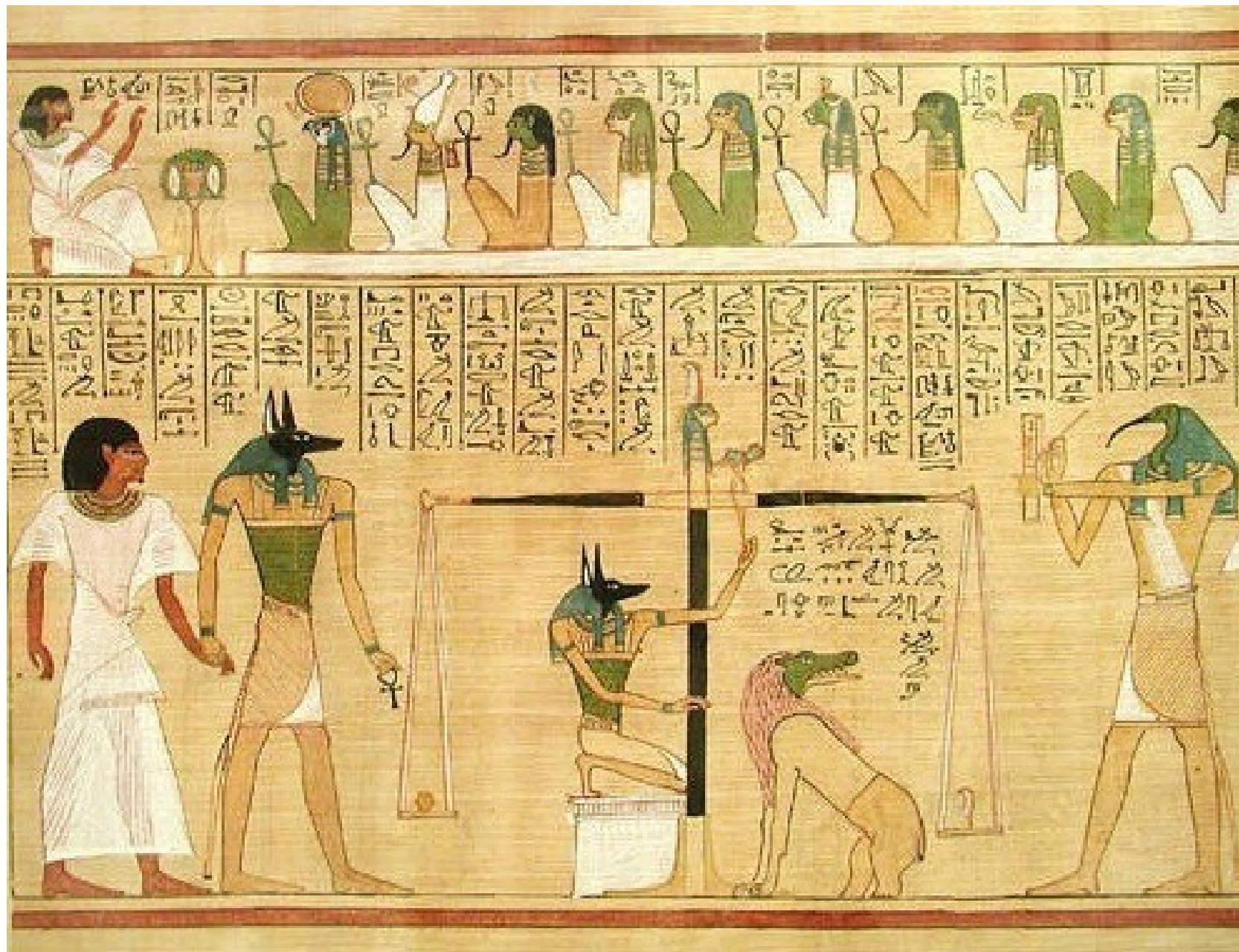
„Také vypravují, že Eset, když se dozvěděla, že Usir se nevědomky ve své lásce k ní vyspal s její sestrou ve víře, že je Eset, a když spatřila jako důkaz girlandu z Melilote (Komonice Lékařská), kterou nechal Nebthet, pátrala po dítěti. Protože matka (Nebthet), ihned po jeho narození, ho odložila ze strachu ze Sutechova hněvu. A když bylo dítě nalezeno po velké námaze a potížích a s pomocí psů, kteří k němu Esetu zavedli, bylo vychováno a stalo se ochráncem a průvodcem, dostalo jméno Anup a říká se, že ochraňuje bohy stejně jako psy ochraňují lidi.“

Hermanubis – Vatikánská muzea, Řím

Anubis drží za ruku duši zemřelého při vážení srdce

Anubis - v podobě šakala v Tutanchamonově hrobce

Usir, Eset, Horus

Usir / Sarapis

Usir postupem času v Egyptě zastával mnoho rolí. Byl bohem života i smrti, pánem země zemřelých, byl ztotožněn s bohem Měsíce Jahem. Jako vládce podsvětí byl pán smrti, ale i pán života – podle představy Egyptanů z podsvětí vytékal Nil, jehož každoroční záplavy přinášely potřebnou vláhu k zemědělství. Vládci Egypta byli po své smrti ztotožněni s Usirem a spolu s ním získávali posmrtný život.

Přibližně v době Ptolemaia I. byl Usir ztotožněn s bohem Apidem (Apis) a ještě dříve byl ztotožněn s Ptahem. Spojením Usira a Apida vznikl pod řeckým vlivem řecko-egyptský bůh Sarapis, který zaujal Usirovo místo. Sarapis byl božským ochráncem Alexandrie a rodu Ptolemaiovců – později pak římského císaře. Chrámy Sarapidova kultu se nazývaly Serapeion/Serapeum; hlavním centrem byla Alexandrie, kde až do roku 389 n. l. stálo i největší Serapeum. Serapis byl vyobrazován po řeckém způsobu jako muž s vlnitými vlasy a plnovousem, který měl na hlavě měrnou nádobu na obilí, která se podle podoby s římskou měrnou nádobou na obilí nazývá *modius*. Osiridův kult přežil Theodosiovy edikty v poslední svatyni – svatyni na Nilském ostrově Philae poblíž prvního kataraktu. Tam spolu s kultem Isidy přežil až do doby Justiniana.

Usir / Osiris

Usir / Osiris – Horemhebova hrobka, 18. dynastie, cca 1292 př.n.l.

Sarapis

Eset

Eset byla bohyní manželství, mateřství (jako matka Hora) a moudrosti. Byla spojená s královskou mocí stejně jako Usir. V Egyptě bývala vyobrazována s trůnem na hlavě a v hieroglyfech byl jedním z jejích znaků trůn. Byla bohyní trůnu, mateřskou ochránkyní vládců Egypta. Jak docházelo ke spojování božstev, byla i Eset spojena s Hathor, která byla považována za matku slunečního boha Re. Sluneční bůh Re byl také ztotožněn s Horem, takže Eset pak zaujala roli matky nejvyššího boha. Eset byla také spojována s magií a kouzly.

Původně byla Eset vyobrazována jako žena v dlouhých šatech s korunou ve tvaru egyptského symbolu pro trůn. Po ztotožnění s Hathor začala být vyobrazována i s jejími atributy - kravskými rohy. Dále byla vyobrazována sedící na trůnu s malým Horem.

Symbolem Esety byl *tyet*, nazývaný také Isidin uzel. Dále bývala vyobrazována s posvátným chřestítkem zvaném *sistrum* nebo se znamením života (*ankh*). Na řecko-římských sochách byla často zobrazována s uvázaným Isidiným uzlem na hrudi, často držela *sistrum*, případně také džbán na víno – *oinochoé*. V době hellenismu se také stala ochránkyní námořníků.

Eset

Nejvíce si ale oblibu v antickém světě Isis získala v podobě matky malého Hora, motiv, který byl unikátní. Řecko mělo Démétér, matku Persefony, ale Persefona již nebyla malé dítě, ale mladá dívka. Dále se zdůrazňovala role Isidy jako věrné manželky Osirida, rovněž v řecko-římské mytologii neobvyklý jev.

Isida byla ztotožňována s mnoha bohyněmi a jak uvádí Apuleius, celý svět ji uctíval různými obřady a pod různými jmény. Apuleius nechává v 11. knize svého řeckého románu *Proměny aneb Zlatý osel* bohyni promluvit a popsat samu sebe. Celá jedenáctá kniha je věnována Isidě a jejímu kultu a je cenným zdrojem informací o jejím kultu v době císařské. Dalším velmi cenným pramenem je Plútarchův spis známý pod latinským názvem *De Iside et Osiride* (O Isidě a Osiridovi), věnovaný Isidině kněžce Klee. Zde nám zachoval cenné informace o kultu, jeho kněžích, mýtus o Osiridovi a Isidě. Jeho verze se v detailech liší od verze egyptské.

Apuleius – Proměny aneb Zlatý osel (*Apul. Met. 11, 5*):

„... Já jsem matka všeho v přírodě, vládlyně všech živlů, začátek a původ všech generací, nejvyšší z božstev, královna mrtvých, první z nebešťanů, shrnující v sobě podoby všech bohů a bohyň, já ovládám svými pokyny světlem oděné výšiny nebeské, léčivé vánky mořské i slzavé tišiny podsvětní. Celý svět uctívá různými obřady a pod různými jmény mé božstvo, jediné pod mnohotvárnou podobou. Frygové, prvorození obyvatelé Země, mi říkají pessinúntská Matka bohů, původní obyvatelé Attiky kekropská Minerva, ostrované kyperští pafská Venuše, pověstní lukostřelci krétští Diana Diktynna, trojjazyční Sicilané styžská Proserpina, Eleusínští starodávná bohyně Cerera, jiní mi říkají lunona, jiní Bellona, jedni Hekaté, druzí Rhamnútanka. Národy ozařované prvními paprsky rodícího se slunečního boha, obojí Aithiopové a Egyptané, jimž dává slávu pradávna vzdělanost, uctívají mě správnými obřady a dávají mi mé pravé jméno královna Ísis. ...“

Eset

Isis

Isis lactans

Maria Lactans - Bartolomé Bermejo 1468 - 1501

Isis a Horus – moderní zpracování mýtu v komiksu :)

WWW.HAPPLETEA.COM

COPYRIGHT 2014 SCOTT MAYNARD

Když maminka a tatínek velice milují jeden druhého, může se stát, že tatínka rozseká jeho našťvaný bratr na malé kousky a maminka je musí posbírat a složit zpátky dohromady. Ale někdy nemůže najít tatínkův penis, takže si musí vyrobit nový a pak pomilovat tatínkovo mrtvé tělo. Poté otěhotní a o devět měsíců později porodí! A tak přicházejí na svět děti, malý Hore.

Horus

Horus byl bohem nebe, a jelikož nebe obsahuje i Slunce a Měsíc, staří Egypťané věřili, že jeho pravé oko je Slunce a levé Měsíc. Horus byl vyobrazován jako sokol a jako bůh nebes létal v sokolí podobě po nebi. Dále byl Horus považován za boha války a lovu.

Symbolem Hora bylo tzv. Horovo oko, *vedžat*. Tento symbol měl chránit krále v posmrtném životě a odvracet zlo. Námořníci tento symbol malovali na lodě, aby si zajistili bezpečnou plavbu.

Horus byl vyobrazován často jako sokol nebo jako člověk se sokolí hlavou. Jako malý Horus seděl na klíně své matky.

Horus

Horus

Počátky šíření kultu

Kult se začal šířit s egyptskými obchodníky ještě před dobou Alexandra Makedonského. V Athénském přístavu Pireus je podle nápisu doložena existence Isidina chrámu pravděpodobně již od 5. stol. př. n. l. Během dalších staletí se kult pozvolna šířil po přístavních městech středomoří a postupně pronikal i do pevninského Řecka. Nutno podotknout, že se kult šířil poklidně, bez záměru nahrazovat a potlačit ostatní kultury. Do Itálie začíná kult pronikat až v době dynastie Ptolemaiovců, kdy kult prošel vývojem z egyptského kultu na hellenizovaný univerzální kult. První chrámy v Itálii začaly vznikat v přístavních městech, nicméně Řím se příchodu kultu poměrně dlouho bránil. Apuleius i několik dalších autorů zmiňují, že do Říma dorazil kult poprvé na krátkou dobu za diktátora Sully, nicméně se kult v Římě oficiálně ujal až po smrti Augusta. Kult si následně získal oblibu a podporu mnoha císařů a dosáhl velké obliby a rozšíření po celém území Římské říše. S jistotou je identifikován chrám Isidy v Londýně, známé Iseum bylo na ostrově Délos, rodišti Artemidy a Apollóna, zachovalé bylo Iseum v Pompeích.

Isidin chrám – Iseum ve Philae

Isidin chrám se nazýval Iseum nebo řec. Iseion. Nejznámnějším a nejvýznamnějším bylo Iseum na ostrově Philae na Nilu poblíž prvního kataraktu. Na tomto ostrově se mimo jiné měl nacházet jeden z hrobů Osirida a stojí tam kromě Isea i mnoho starších chrámů a náboženských objektů. Iseum zde bylo postaveno za vlády faraona Nachtnebefa ze 30. dynastie, jehož vláda se datuje do let 380-362 př. n. l. Stálo zde i množství pozdějších chrámů a objektů, našly se tu i zbytky kostela a náznaky, že různá místa sloužila v různých dobách jako kaple Osirida a Ježíše. Tento chrámový komplex fungoval jako poslední centrum egyptského náboženství a Isidina kultu až do doby východořímského císaře Justiniána. Poslední Isidin velekněz však dokázal přesvědčit křesťany, aby chrám neničili a zachovali jej jako kostel. Chrámový komplex se tak stal křesťanským místem. Velekněz argumentoval podobností Isidy v podobě matky s malým Horem na klíně s Marií s malým Ježíšem.

Isidin chrám – Iseum ve Philae

O uzavření tohoto posledního Isea ve Philae roku 537 n. l. zaznamenává ve zkratce historik Prokopios z Caesareie (bell. Pers. I, 19, 37). Popisuje zde, že císař Diocletianus dal tuto oblast výměnou za mír k osídlení nájezdným barbarským kmenům Blemyů a Nobatů (*Blemyes et Nobatae*). Ti obsadili i římsko-egyptská města v oblasti a z rozhodnutí téhož císaře byla vytvořena pevnost na ostrově, kde měly vzniknout a existovat svatyně kultů společných Římanům, Řekům, Egyptanům i těmto barbarským kmenům včetně kultu Isidy a Osirida. Z rozhodnutí císaře Justiniana místní byzantský velitel Narses tyto chrámy rozvrátil a sochy odvezl do Konstantinopole. Iseum mělo fungovat dále jako kostel, což dokládají i nápisy a vyobrazení v chrámu.

Iseum ve Philae

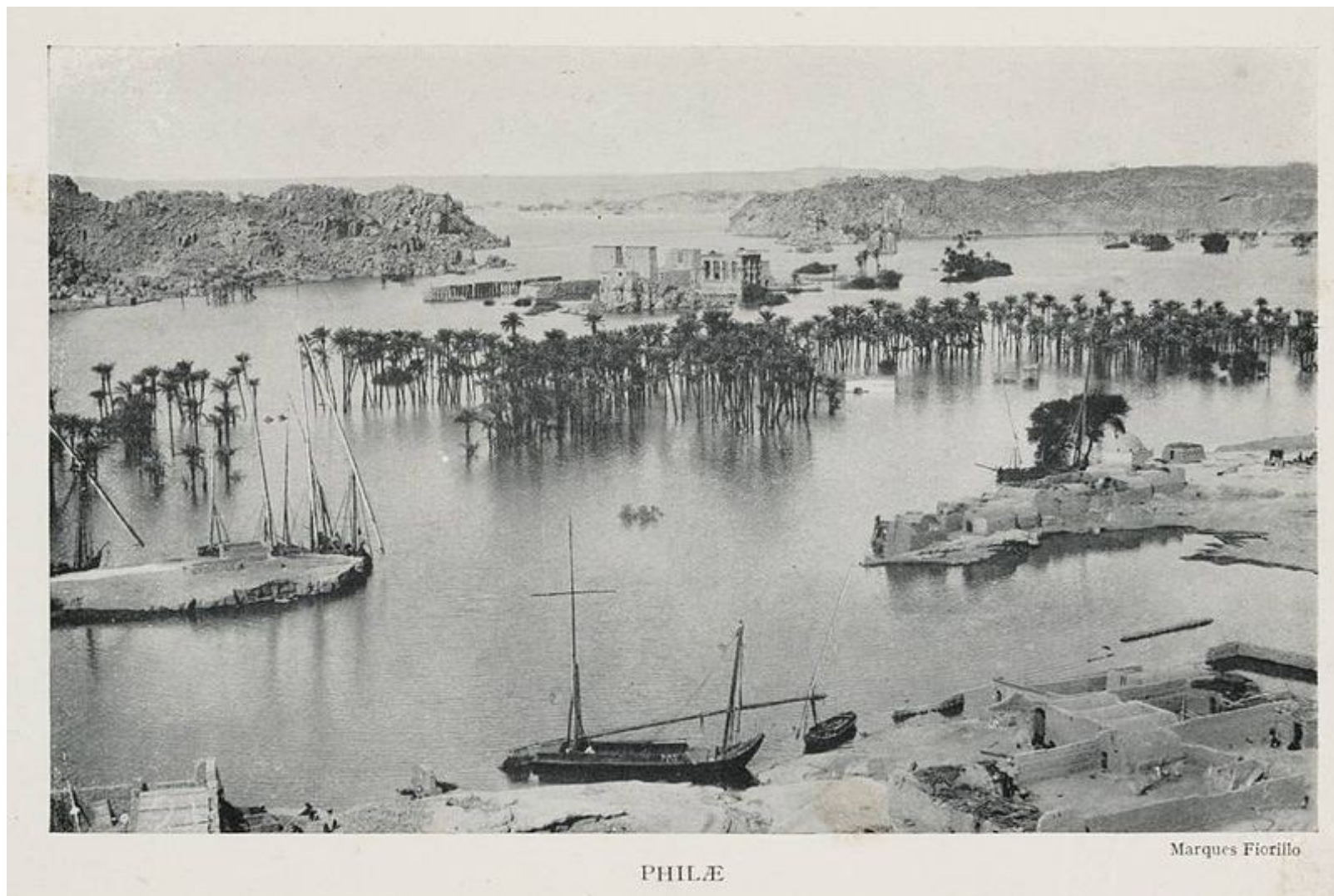
V 19. století chrámový ostrov Philae přilákal pozornost britských archeologů. V roce 1902 Britové postavili přehradu Aswan Low, která ostrov ve Philae i jiné památky zatopila. V roce 1960 zahájilo UNESCO projekt na záchranu budov na ostrově. Pomocí metody Fotogrammetrie byly budovy nafoceny a detailně zakresleny. Následně byla každá budova rozporcována na desetitisíce částí a celý komplex, který je velmi dobře zachovaný, byl přesunut a znovu sestaven na nedalekém ostrově Agilkia na Nilu. Zde chrámový komplex dodnes stojí jako chráněná památka UNESCO.

Iseum ve Philae

Iseum ve Philae (1906 - zaplaveno)

PHILÆ

Marques Fiorillo

Iseum ve Philae

Příloha: Prokopios z Caesareie, I, 19, 29-37

„Z města Auxomis k egyptským hranicím římské říše, kde stojí město Elefantina, trvá cesta nezátíženému poutníku 30 dnů. Na tom prostoru je usazeno mnoho národů, mezi nimi Blemýové a Nobatajští, obrovské to národy. Blemýové obývají střední část kraje, zatímco Nobatajci vlastní území u řeky Nilu. Původně toto nebyla hranice římské říše, ale ležela odtamtud tak daleko, kolik kdo ujde za sedm dní. Římský císař Dioklecián tam přišel a viděl, že daně z těchto míst nestojí za řeč, jelikož země je v tom bodě extrémně úzká (protože skály rostou do obrovské výše velmi blízko od Nilu a táhnou se zbytkem kraje), zatímco silná vojenská posádka, která tam tehdy byla umístěna, byla velmi nákladná na údržbu z veřejných peněz. V téže době Nobatajci, kteří původně obývali město Oasis, měli ve zvyku plenit celý kraj; takže Dioklecián přemluvil tyto barbary aby se přesunuli ze svých sídlišť a usadili se podél řeky Nilu a slíbil jim předat velká města a rozsáhlé území nesrovnatelně lepší než to, které dříve obývali. Protože byl toho názoru, že touto cestou alespoň nebudou plenit okolí města Oasis a že sami budou nakládat s územím jim svěřeným jako s vlastním a že pravděpodobně zároveň odrazí Blemýe a další barbary. A protože toto uspořádání se zalíbilo Nobatajcům, okamžitě se přesunuli, jak jim Dioklecián určil a převzali všechna římská města a území po obou stranách Nilu za město Elefantinu.

Příloha: Prokopios z Caesareie, I, 19, 29-37

Dále tentýž císař rozhodl, že jim a Blemyům má být vydána fixní částka ve zlatě každý rok s požadavkem, že nebudou nadále plenit římské území. A tyto národy dostávají toto zlato dokonce až do mého času, nicméně převládli na tomto území. Podle toho se zdá, že u všech barbarů není vůbec možné je přimět, aby dodrželi dohodu s Římany kromě strachu z vojáků, kteří je budou držet v klidu. A přesto tento císař zašel tak daleko, že vybral jistý ostrov na řece Nilu blízko městu Elefantiny a tam postavil velice silnou pevnost, ve které zřídil jisté chrámy a oltáře společné Římanům a těmto barbarům, a usadil zde kněží obou národností s myšlenkou, že přátelství mezi nimi bude zajištěno sdílením toho, co je jim posvátné. Z toho důvodu nazval toto místo Philae. Nyní oba tyto národy, Blemyové i Nobatajci, věří ve všechny bohy ve které věří Řekové, a také uctívají Isidu a Osirida, a neméně uctívají i Priapa. Ale Blemyové jsou také zvyklí obětovat lidské bytosti slunci. Tyto svatyně ve Philae byly udržovány těmito barbary dokonce až do mého věku, ale císař Justinián rozhodl je zbourat. Podle toho Narses, Peršanoarménec svým původem, kterého jsem zmínil dříve jako dezertéra k Římanům, jsa velitelem vojáků na tom místě, zbořil svatyně na císařův rozkaz, kněží dal pod stráž a sochy poslal do Byzantia. A já se vrátím k předchozímu vypravování.“